

Belzátka, Bujny (Piotrków Trybunalski): Komenda Grupy Legionów Polskich w Piotrkowie Trybunalskim miała za zadanie sformowania i organizacji pododdziałów artylerii. Pododdziały te formowały się w okolicach Piotrkowa - w Bujnach i Belzátce - w obrębie miejscowych dworów i folwarków, wojsko zajmowało również prywatne kwatery. W połowie czerwca 1915 roku I Dywizjon Artylerii Legionów Polskich liczył 5 oficerów, 211 żołnierzy, 15 koni wierzchowych, 13 jucznych, 58 pociągowych oraz 30 wozów. Podobny stan trwał na początku lipca - dokupywano konie, a wobec braku amunicji artylerzystów szkolono teoretycznie. Na początku drugiej dekady sierpnia Kadra Artylerii rozpoczęła formowanie 1 Baterii Artylerii. W tym celu z Komendy Etapów 6 Armii został odkomenderowany ppor. Jan Bold oraz trzech podoficerów. Warto wspomnieć, że wśród nich byli ogniomistrz Józef Beck, późniejszy minister spraw zagranicznych, oraz Michał Gnoiński - który w latach 1930-1936 sprawował komendę Szkoły Podchorążych Artylerii w Toruniu. W połowie września bateria liczyła 6 oficerów, 19 podoficerów i 141 legionistów oraz 123 konie, 16 wozów i kuchnię polową. Pod nadzorem komendanta 1 Dywizjonu Artylerii kpt. Jelowieckiego 7 września w Krzemieniewicach bateria przeprowadziła strzelanie.

Dobryszycy: rozlokowano tu szpital koni Legionów. Pod koniec czerwca 1915 roku służyło tam 2 oficerów oraz 87 żołnierzy. Na początku lipca 1915 roku leczono w nim 103 konie.

Gomunice-Kamieńsk: na terenie fabryki mebli „Wojciechów”, w okolicznych willach i pensjonatach rozlokowano od marca/maja 1915 roku: Szpital Rezerwy Legionów Polskich, Dom Rekonwalescentów (Uzdrowieńców) Legionów Polskich, apteki, ambulatoria, przychodnie i pomieszczenia socjalne. W kwietniu 1915 roku w Gomunicach-Kamieńsku rozlokowano również Szkołę Podoficerów oraz Szkołę Podchorążych. Wkrótce uruchomiono Szkołę Podoficerów Rachunkowych. W marcu 1915 roku z inicjatywy mjr Romana Albinowskiego i ojca Kosmy Lenczowskiego założono dla miejscowych dzieci i dorosłych „szkółkę legionową”.

Gorzkowice: przy stacji znajdował się plac manewrowy Legionów. **Gostków - Kutno - Poddębice - Warta:** II batalion LP od 20 października do 2 listopada 1914 roku osłaniał wycofujące się oddziały austriackiej 7 DK - od Łowicza poprzez przedmieścia Kutna, Łęczycę, Stary Gostków, Tur, Poddębice, Wartę do Koźminka. Następnie uczestniczył w kontrnatarciu tego związku taktycznego na wschodnim brzegu Warty pod Nacęsławicami, Chlewem, Podprężnikami i Maszewem. 7 listopada wymaszerował do Kalisza, skąd przewieziono go kolejną do Krakowa.

Krzemieniewice: w okolicy znajdowała się strzelnica i poligon dla żołnierzy formującej się III Brygady LP. **Łochyńsko:** w obrębie dworu i zabudowań stacjonował sztab 4 Pułku LP, a następnie 6 Pułku LP. **Łowicz - Łęczycza - Zgierz - Widawa:** 1 Szwadron LP, dowodzony przez rotmistrza Władysława Belinę-Prądmowskiego, walczyli od 24 do 28 października 1914 roku, w składzie 40 Saskiej Brygady Kawalerii, pod Jamnem koło Łowicza, Władysławowem, Giecznem, Modlną i Sokolnikami. Następnie wycofywały się przez Ozorków, Aleksandrów, Łódź, Pabianice i Widawę do Częstochowy, gdzie dotarł 2 listopada 1914 roku.

Łódź: 12 października 1914 roku przybył do Łodzi niewielki oddział legionistów, przemierzając główną ulicę Łodzi - Piotrkowską. Po tym przemarszu został zakwaterowany w koszarach przy ulicy 6 Sierpnia. Powołano „Komendę Wojsk Polskich”, umiejscowioną w przydzielonym legionistom przez niemiecką komendanturę gmachu gimnazjum miejskiego przy ulicy Mikołajewskiej 44 (dzisiaj ulica Sienkiewicza). 14 października 1914 roku - pod dowództwem porucznika Ignacego Boernera rozpoczęto w budynku męskiego gimnazjum miejskiego przy Mikołajewskiej 44 (obecnie Sienkiewicza 46) werbunek chętnych do wstąpienia w szeregi „Legionów Polskich”. 28 października 1914 roku po południu odbył się wymarsz legionistów z Łodzi, wraz z grupą zebranych w mieście rekrutów do Legionów Polskich; Od grudnia 1916 roku do połowy lipca 1917 roku w Retkini, Srebrnej i Brusie koło Łodzi stacjonowały pododdziały Parku Amunicyjnego Legionów Polskich.

Piotrków Trybunalski: odegrał najważniejszą rolę w regionie w działaniach niepodległościowych w okresie I wojny światowej. To w tym mieście przez ponad dwa lata, od 1915 do 1917 roku, działał i koordynował działalność Legionów Polskich Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego na który się składało: Centralne Biuro Werbunkowe, Centralny Urząd Ewidencyjny, Biuro Prasowe, Wydawnictwa, Drukarnia, Biuro Zapomóg, Biuro Techniczne oraz Oddział Wywiadowczy. W Piotrkowie zlokalizowano Naczelną Komendę Armii i Komendę Grupy Legionów, bataliony uzupełniające, magazyny umundurowania i broni, Pomocniczy Komitet Wojskowy. W tym mieście bywali najważniejsi dowódcy i działacze niepodległościowi z Władysławem Sikorskim i Józefem Hallerem na czele.

Radomsko: (Noworadomsk) na początku 1915 roku zakwaterowano tu Batalion Uzupełniający Legionów, kawalerię, intendenturę oraz Biuro Poborowo-Ewidencyjne, Biuro Techniczne oraz Biuro Werbunkowe. Komendę nad stacjonującymi w Radomsku pododdziałami 23 lutego objął ówczesny kpt. Andrzej Galica. Wkrótce otrzymały one nazwę Batalionu Zapasowego składającego się z dwóch kompanii. 1 Kompanię komenderował por. Kordian Józef Zamorski, który zastępował komendanta batalionu. Komendanta batalionu zastępował także Władysław Bończa-Uzdowski.

Od kwietnia oddziałem kawalerii komenderował por. Bolesław Wieniawa-Długoszowski, którego po odejściu do 1 Brygady Legionów Polskich w połowie pierwszej dekady maja zastąpił chor. Zygmunt Dobrzański. Spośród oficerów w batalionie służbę pełnili m.in.: Adam Ajdukiewicz, Tadeusz Wasung, Ludwik de Leveaux oraz Mieczysław Królikiewicz. Oddziały i pododdziały formowane przez Komendę Grupy były zaopatrywane w podległym jej Centralnym Magazynie Umundurowania w Noworadomsku.

Rozprza: Od kwietnia do lipca 1915 r. w Rozprzy formowały się bataliony 4 Pułku Piechoty Legionów. Komendę nad 4 Pułkiem w dniu 11 maja objął ppłk B. Roja. Dnia 12 lipca odbył się pierwszy przegląd pułku w Rozprzy. Tuż przed wymarszem na front w dniu 14 lipca legionieści wzięli udział w nabożeństwie w Rozprzy „na intencję” 4 pułku. Trzy dni później bataliony 4 Pułku wyruszyły do Piotrkowa, gdzie po połowej mszy świętej i defiladzie, nastąpił moment wyjazdu na front. Po wymarszu na front 4 Pułku, z ochotników którzy nadal przybywali do punktów werbunkowych powołano rozkazem C. i K. Komendy Grupy Polskich Legionów nr 83 z dnia 28 lipca 1915 r. 6 Pułk Piechoty Polskich Legionów w Rozprzy. Pułk szkolił się i przebywał w Rozprzy i okolicznych wsiach do momentu wymarszu na front.

Tuż przed wymarszem na front 6 Pułk otrzymał w dniu 10 września sztandar ofiarowany przez miasto Warszawa - uroczystości odebrania przez pułk odbyły się 12 września 1915 r. w Rozprzy. **Sobaków, Jeżów:** formowano tu jednostki kawalerii LP - w połowie lipca 1915 roku Kadre Kawalerii w Sobakowie, przeformowano na Kadre II Dywizjonu Artylerii Legionów Polskich. Dywizjon pod komendą kpt. Mieczysława Jelowieckiego stacjonował we wsi Jeżów. **Skierniewice:** w maju i pierwszej połowie czerwca 1916 roku w Skierniewicach przebywały pododdziały logistyczne 1 Pułku Artylerii Legionów Polskich.

Projekt, zdjęcia i opracowanie wystawy: Piotr Wypych
 Literatura: W. Jaskulski, C. i K. Komenda Grupy Legionów Polskich. Zarys składowy, Piotrkowski Zeszyt, Hist. nr 17, 2016;
 Jolanta A. Dączyńska, Tadeusz Zbigniew Dobrzański, Legiony Polskie w czasie Wielkiej Wojny, Łódź 2012;
 O. Kowalczyk, Legioniści w Gomunicach, Gimnazjum Biblioteka Publiczna w Gomunicach, 2016;
 M. Dątkiewicz, E. Politański, Gomunice na karbach dwóch wojen światowych, Piotrków - Gomunice 2015;
<http://baselkierlodz.blogspot.com/2017/05/pierwsza-wojna-swiatowa-legiony-polskie.html>, <https://pl.wikipedia.org/wiki/biogramy>
 wydruki bezpośrednie autora - AS filia Piotrków T., Muzeum Tradycji Niep. w Łodzi, Muzeum w Piotrkowie T., Muzeum w Radomsku;
 Zdjęcia archiwalne: pocztówki - zbiory autora, zbiory Pawła Kieszczyskiego Muzeum w Radomsku,
 Urząd Gminy w Rozprzy, Centralne Archiwum Wojskowe, Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim,
 Nowości Ilustrowane - Biblioteka Narodowa w Warszawie, archiwum PTTK w Piotrkowie Tryb.

W nocy z 5 na 6 sierpnia 1914 r. wyruszyły z Krakowa pod wodzą Józefa Piłsudskiego pierwsze oddziały strzeleckie które walczyły na Kielecczyźnie - wkrótce zostały przekształcone w Legiony Polskie. Legiony miały być polską formacją wojskową, przeznaczoną do walki z wojskami rosyjskimi u boku sił austro-węgierskich. W połowie grudnia z oddziałów dowodzonych przez Józefa Piłsudskiego utworzono I Brygadę Legionów Polskich.

Pierwsi legionisi w regionie łódzkim pojawili się na początku października 1914 roku – działali tu jako emisariusze Józefa Piłsudskiego prowadząc agitację i pobór do legionów. Zgodnie z porozumieniami podpisanymi 2 i 10 października 1914 roku przez Polską Organizację Narodową (PON) i przedstawicieli dowództwa niemieckiej 9 Armii, utworzyli oni w Radomsku, Piotrkowie, Łodzi, Łowiczu i Wieluniu komendy placów Wojsk Polskich, biura werbunkowo-poborowe i komisariaty PON. Z powodu ofensywy wojsk rosyjskich w listopadzie 1914 roku - biura werbunkowe na krótko przestały działać. Po odrzuceniu Rosjan za linię Pilicy w Piotrkowie Trybunalskim od początków 1915 roku skupiły się najważniejsze instytucje polityczne, wojskowe, gospodarcze związane z Legionami. Od maja 1915 roku do listopada 1916 roku, południowa część regionu łódzkiego była głównym ośrodkiem legionowym w Królestwie Polskim - była to część okupowana przez Austriaków. W Radomsku stacjonował batalion uzupełniający kpt. Andrzeja Galicy oraz funkcjonowały centralne magazyny umundurowania i broni LP. Działało tu również biuro poborowo-ewidencyjne. Od początku trzeciej dekady kwietnia 1915 roku w Rozprzy i Krzyżanowie stacjonowały bataliony uzupełniające z II Brygady Legionów Polskich. W Piotrkowie funkcjonował Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego (DW NKN) z jego szefem ppłk Władysławem Sikorskim - w jego strukturach znajdowały się Centralne Biuro Werbunkowe, Centralny Urząd Ewidencyjny, Biuro Prasowe, Wydawnictwa, Drukarnia, Biuro Zapomóg, Biuro Techniczne oraz Oddział Wywiadowczy. W Piotrkowie Trybunalskim działała przez ponad dwa miesiące C.i K. Komenda Legionów Polskich na czele z marszałkiem polnym porucznikiem Karolem Trzaską-Durskim reprezentowanym przez plk Wiktora Grzesickiego, a potem plk Zygmunta Zielińskiego. Jednym z podstawowych zadań Komendy Grupy Legionów Polskich było sformowanie trzeciej brygady. Ponadto zamierzano zorganizować pododdziały jazdy, artylerii oraz szkoły kształcące oficerów oraz podoficerów. Na podstawie rozkazu KLP z 8 maja przystąpiono do formowania III Brygady Legionów Polskich. W jej skład weszły 4 i 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich, 5 i 6 Szwadron Ułanów oraz 1 i 6 Bateria Artylerii. Rozkazem z 10 maja plk Grzesicki (jako komendant KLP) dokonał przydziału oficerów do formującego się 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich, którego komendę powierzył Bolesławowi Roi. Na stanowiska komendantów batalionów zostali wówczas wyznaczeni Andrzej Galica i Franciszek Sikorski. Pod koniec lipca plk Grzesicki rozkazał sformować 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich. Zadanie to powierzył komendantowi batalionu VIII rangi Witoldowi Rylskiemu - którego wyznaczył na stanowisko komendanta pułku. Do połowy września 1915 roku sformowano w Rozprzy, w rejonie Piotrkowa i Radomska: 4 Pułk Piechoty Legionów Polskich, 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich, 5 i 6 Szwadron Legionów Polskich, Komendę III Brygady Legionów Polskich i baterię artylerii. Po sformowaniu - jednostki te drogą kolejową wyruszyły na front wschodni.

W końcu maja 1915 roku władze NKN podjęły decyzje o zorganizowaniu w pobliżu Piotrkowa Tryb. zespołu instytucji sanitarnych dla chorych legionistów. Padła decyzja lokalizacji szpitala, domu rekonwalescencji, ambulatorium i zakładu bakteriologicznego w Kamieńsku-Gomunicach. Od lipca 1915 roku do września 1917 roku placówki medyczne w Kamieńsku-Gomunicach udzieliły pomocy przeszło 19 tysiącom legionowych pacjentów. Również w kwietniu 1915 roku w Kamieńsku-Gomunicach rozlokowano Szkołę Podoficerów oraz Szkołę Podchorążych. Wkrótce w tej miejscowości uruchomiono Szkołę Podoficerów Rachunkowych.

Od 25 listopada 1916 roku Legiony Polskie oficjalnie działały również na terenach okupowanych przez Niemców. Funkcjonowały tu centrale werbunkowe – inspektorat w Łodzi i komisariaty we wszystkich powiatach. W marcu 1917 roku zostały one przekształcone w organy Krajowego Inspektoratu Zaciągu do Wojska Polskiego, tj. w IX Główny Urząd Zaciągu do Wojska Polskiego w Łodzi i podlegające mu powiatowe urzędy werbunkowe i biura zgłoszeń w środkowej i północnej części regionu łódzkiego. Ostatecznie zakończyły one swoją działalność w drugiej połowie czerwca 1917 roku.

Od grudnia 1916 roku do połowy lipca 1917 roku w Retkini, Srebrnej i Brusie koło Łodzi stacjonowały pododdziały Parku Amunicyjnego Legionów Polskich. W maju i pierwszej połowie czerwca 1916 roku w Skierniewicach przebywały pododdziały logistyczne 1 Pułku Artylerii Legionów Polskich. Formowanie III Brygady LP szeroko popularyzowały i wspierały władze oraz członkowie Polskiej Organizacji Skautowej i Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego - działające w regionie łódzkim.

W październiku i listopadzie 1914 roku na terenie dzisiejszego łódzkiego walczył 1 Szwadron LP oraz II batalion 1 Pułku Piechoty LP - osłaniały one armie niemieckie i austriackie walczące na przedpolach Warszawy. II batalion był dowodzony wówczas przez mjr Mieczysława Norwida-Neugebauera. Od 20 października do 2 listopada 1914 roku osłaniał on wycofujące się oddziały austriackiej 7 DK – od Łowicza poprzez przedmieścia Kutna, Łęczycę, Stary Gostków, Tur, Poddębice, Wartę do Koźminka. Następnie uczestniczył w kontrnatarciu tego związku taktycznego na wschodnim brzegu Warty pod Naczesławicami, Chlewem, Podprężnikami i Maszewem. 7 listopada wymaszerował do Kalisza, skąd przewieziono go koleją do Krakowa. Natomiast plutony 1 Szwadronu LP, dowodzonego przez rotmistrza Władysława Belinę-Prażmowskiego, walczyły od 24 do 28 października 1914 roku, w składzie 40 Saskiej Brygady Kawalerii - pod Jamnem koło Łowicza, Władysławowem, Giecznem, Modlną i Sokolnikami. Następnie wycofywały się przez Ozorków, Aleksandrów, Łódź, Pabianice i Widawę do Częstochowy, gdzie dotarły 2 listopada 1914 roku. Powyższe jednostki bojowe Legionów Polskich, które miały wspierać austriacką 7 Dywizję Kawalerii i 40 Saksońską Brygadę Kawalerii na przedpolach Warszawy, uczestniczyły głównie w działaniach odwrotowych tych wojsk, ochraniając ich wycofywanie się z regionu łódzkiego.

Pomnik w Starym Gostkowie poświęcony bitwie stoczonej z wojskami rosyjskimi przez II batalion 1 Pułku Piechoty Legionów Polskich dnia 29 października 1914 roku.

W tym gmachu w październiku 1914 r.
stacjonowali podkomendni oficerowie JÓZEFA
PIŁSUDSKIEGO z 1. Pułku Piechoty Legionów Polskich,
organizując jako „KOMENDA WOJSK POLSKICH”
batalion ochotniczy w Okręgu Łódzkim.
Na czele Komendy stał por. Ignacy Boerner „Emil”
ŻOŁNIERZOM LEGIONOWYM W HOŁDZIE W 86 ROCZNICE
Łódź, 12 X 2000 r. ZWIĄZEK LEGIONISTÓW POLSKICH I ICH RODZIN
ODDZIAŁ W ŁÓDZI

Łódź - ulica Sienkiewicza 46 (dawna Mikołajewska 44) w tym budynku 14 października 1914 roku od godziny 9 rano, pod nadzorem porucznika Ignacego Boernera* rozpoczęto werbunek chętnych do wstąpienia w szeregi "Legionów Polskich". Do Legionów Polskich zaciągnęło się około 240 osób z Łodzi (i dalsze 200 z okolic) w niespełna dwa tygodnie. 28 października 1914 roku po południu odbył się wymarsz "Strzelców" z Łodzi do Piotrkowa Trybunalskiego.

* Ignacy August Boerner (ur. 11 sierpnia 1875 w Zduńskiej Woli, zm. 12 kwietnia 1933 w Warszawie) – inżynier mechanik, pułkownik dyplomowany Wojska Polskiego, działacz niepodległościowy, członek PPS, bliski współpracownik Józefa Piłsudskiego, minister poczty i telegrafów w kilku rządach II RP.

Poświęcenie krzyża pamiątkowego w Piotrkowie.

PAMIĘCI ŻOŁNIERZY LEGIONÓW

SIERŻ. STANISŁAW BOBOTEK „ZAGŁOBA” * 14.01.1895 † 17.09.1917, 4 KOMP. 5 PP	KAZIMIERZ NOWAKOWSKI * 1896 † 02.03.1916 4 PP
SZER. JAN DEPTUŁA * 15.04.1894 † 06.02.1917, 4 KOMP. 5 PP	WIESŁAW NOWICKI * 1895 † 01.11.1917 2 KOMP. IV BAON 1 PP
SZER. ZYGMUNT FISZER * 1885 † 19.08.1916 3 KOMP. 6 PP	STANISŁAW PACHLA * 1892 † 14.08.1915 SZOFER - KOMENDANT PLACU L.P.
STANISŁAW KACPERCZYK * 1884 † 06.01.1920	PPOR. STANISŁAW POWIERZA * 13.07.1886 † 05.06.1917
SIERŻ. LUDOMIR KOCOT * 1888 † 27.02.1917 1 KOMP. 1 PP	SZER. STEFAN RAPA * 21.05.1915
SZER. WŁADYSŁAW MARCIN KOPACZ * 1889 † 03.09.1915 6 PP	SZER. JOZEF STEPIŃSKI * 04.05.1888 † 29.07.1917
SZER. TADEUSZ KUBRANKIEWICZ * 1898 † 08.03.1917	SZER. JAKUB STEPIŃSKI * 1898 † 20.07.1918 2 KOMP. 3 PP
LUDWIK LANGER * 1897 † 25.05.1915 2 KOMP. 3PP	BOLESŁAW SUŁKOWSKI * 28.08.1899 † 24.03.1918 4 KOMP. 6 PP
KPR. MIECZYSLAW MALINOWSKI * 01.01.1896 † 05.03.1917	SZER. JAN SZAFNICKI * 1899 † 10.01.1917
HENRYK MATYCZYK * 1886 † 24.02.1920	KPR. TADEUSZ SŁOZOWSKI * 1891 † 23.07.1917
SZER. MIKOŁAJ MOJŻEWSZOWICZ * 20.01.1915	„ELIKS WESOŁOWSKI * 1895
ST.SZER. ANTONI MOSZCZYŃSKI * 06.01.1915	„NNI N.N.

ŚLAWKÓW — OLKUSZ — RADOMSK — PIOTRKÓW
STYCZEŃ — MARZEC
1915

Kwatera żołnierzy Legionów na cmentarzu katolickim w Piotrkowie Trybunalskim. Powyżej - kartka pocztowa - poświęcenie krzyża „pamiątkowego” na tejsze kwaterze w marcu 1915 roku z udziałem żołnierzy, kadry dowódczej i NKN Legionów Polskich. Tuż za księdzem widoczna postać profesora Wacława Tokarza*.

*Wacław Tokarz (ur. 7 czerwca 1873 w Częstochowie, zm. 3 maja 1937 w Warszawie) – polski historyk powstań narodowych i wojskowości, profesor UJ i UW, dydaktyk, pułkownik piechoty Wojska Polskiego, członek Koła Krakowskiego Towarzystwa Historycznego.

Dobryszycy - Zespół Szkół Rolniczych - to w pobliżu tego miejsca w dawnym majątku i jego częściach folwarcznych Legiony Polskie rozlokowały szpital koni. Pod koniec czerwca 1915 roku służyło tam 2 oficerów oraz 87 żołnierzy. Na początku lipca leczono w nim 103 konie. Na starej pocztówce - kuchnia legionów w Dobryszycach - 1915 r.

foto: Muzeum w Radomsku

foto: Muzeum w Radomsku

Plac 3 Maja w Radomsku z wyraźnie zarysowaną bryłą budynku muzeum i kościołem św. Lamberta. Na starych fotografiach - defilada legionów w Radomsku na placu 3 Maja - wyraźnie czytelne budynki kościoła i muzeum.

Pod znakiem Legionów.

Mamy do zanotowania serdeczny głos powitania, wystosowany pod adresem II i III pułku Legionów Polskich przez Polki z Radomska.

Sztandar Legionów budzi z wielowiekowego uspienia ludność Królestwa i woła wszystko, co żywe pod znaki orężnego czynu polskiego.

Odezwa Polek z Radomska brzmi dostojnie:
„Cześć Wam, Żołnierze Polskiej! Witamy Was, Obronców Ojczyzny, okrytych sławą!”

Witamy Was sercem gorącym, jako ludzi, którzy przelewali i idą przelewać krew swoją za Sprawę Świętą!

Dla Polski i dla Was pragniemy, by każdy z Polaków uczył Was.

Nie mamy kwiatów i złota — nie mamy, składamy więc wiązankę słów gorących, w których odnajdziecie to, cześć drgać powinny serca wszystkich Polaków — odnajdziecie w nich, równą Waszej, chęć poświęcenia życia dla Polski.

Cześć! Mężom i Młodzieży Polskiej, którzy wszystkie skarby swego ducha i dań krwi składają Ojczyźnie, by ją z pęty wyzwolić. My Polki dla Niej wzniesiemy ofiarę w sercach naszych.

Wy Ziemi Naszej krew oddajecie, my, potęgą naszej miłości, modlimy się o wolność dla Niej.

Idźcie i zwyciężajcie, a my pracować będziemy, aby posiew krwi Waszej obfity wydał plon w Polsce Wolnej i Niepodległej.

POLKI Z RADOMSKA
bohaterkim Żołnierzom Polski II i III pułku.
Kwiecień 1915 rok.

Kościół i klasztor oo. Franciszkanów w Radomsku - na starej pocztówce przedstawiającej kawalerię legionów - w tle widoczna jest charakterystyczna wieża kościoła. W Radomsku (Noworadomsku) na początku 1915 roku zakwaterowano Batalion Uzupełniający, kawalerię, intendenturę oraz Biuro Poborowo-Ewidencyjne, Biuro Techniczne oraz Biuro Werbunkowe. Komendę nad stacjonującymi w Radomsku pododdziałami 23 lutego objął kpt. Andrzej Galica*.

Przegląd kawalerii Legionów w Radomsku.

* Andrzej Galica (ur. 27 listopada 1873 w Białym Dunajcu, zm. 6 czerwca 1945 w majątku Majdany w łódzkiem) – generał brygady Wojska Polskiego, legionista, uczestnik walk o niepodległość II Rzeczypospolitej, twórca formacji strzelców podhalańskich, inżynier, polityk, poseł na Sejm RP, działacz regionalny ruchu podhalańskiego, literat.

Remiza strażacka w Rozprzy - zdjęcie współczesne i zdjęcie z 1915 roku przedstawiające żołnierzy 6 Pułku Piechoty Legionów Polskich w lipcu 1915 r. Po wymarszu 4 Pułku z Rozprzy na front - z ochotników przybywających z punktów werbunkowych zaczęto tworzyć 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich - dowódcą pułku został plk Władysław Rylski*. We wrześniu 1915 roku pułk drogą kolejową wyruszył na front wschodni.

*Witold Ścibor-Rylski herbu Ostoya (ur. 12 lutego 1871 w Wielopolu, zm. 26 lutego 1926 w Boerne) – oficer austro-węgierski, ochotnik w II wojnie burskiej, legionista, pułkownik piechoty Wojska Polskiego, pośmiertnie awansowany na generała brygady, działacz polonijny w Stanach Zjednoczonych, społecznik.

Kościół parafialny w Rozprzy - na starym zdjęciu - 2 batalion 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich kpt. Franciszka Sikorskiego* na zbiórce przed kościołem w Rozprzy. Kwiecień, 1915 r. Rozkazem z 10 maja 1915 roku płk Grzesicki (jako komendant KLP) dokonał przydziału oficerów do formującego się 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich, którego komendę powierzył Bolesławowi Roi*.

*Bolesław Jerzy Roja (ur. 4 kwietnia 1876 w Bryńcach Zagórnych, zamordowany 27 maja 1940 w KL Sachsenhausen) – oficer Legionów Polskich, generał dywizji Wojska Polskiego oraz poseł na Sejm RP II kadencji. Odznaczony Orderem Virtuti Militari.

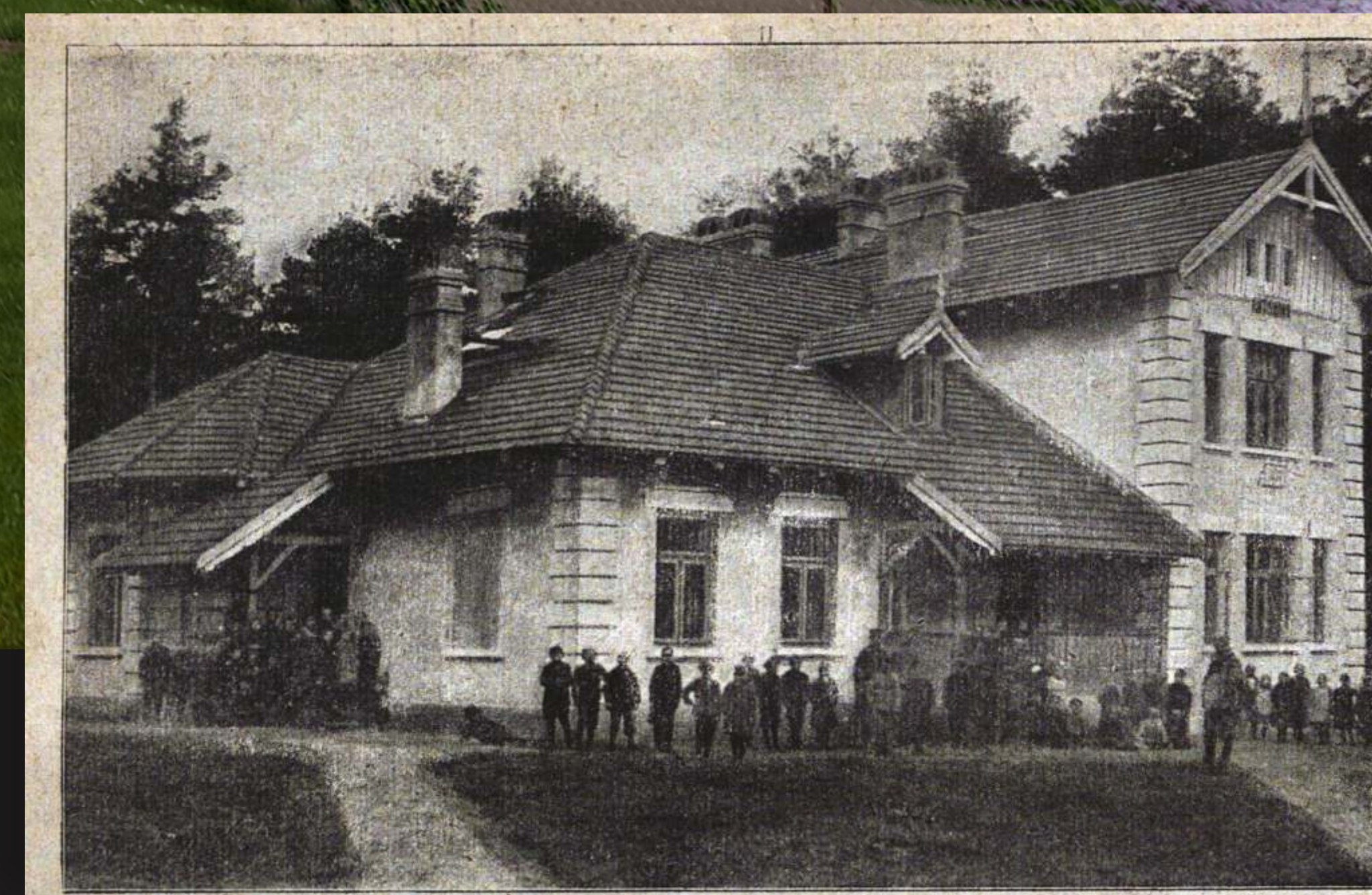
*Franciszek Józef Sikorski (ur. 4 października 1889 we Lwowie, zamordowany przez NKWD wiosną 1940 w Charkowie) – inżynier, generał brygady Wojska Polskiego.

Legionści dla dzieciom polskim: Grono nanczyrzielskie szkoły legionowej w Kamięnsku.

Legionści dla dzieciom polskim: Szkoła legionowa w Kamięnsku.

W marcu 1915 roku z inicjatywy mjr Romana Albinowskiego* i ojca Kosmy Lenczowskiego w Gomunicach-Kamięnsku założono dwu/cztero klasową szkołę legionową prowadzoną przez legionistów będących na rekonwalescencji w Domu Uzdrawieńców lub szpitalu. Ogółem uczęszczało tu ok. 200 dzieci. Na zdjęciu obecny budynek szkoły zestawiony z archiwalnymi fotografiami - na starej fotografii po lewo - w środku kapelan legionów Kosma Lenczowski*.

*Kosma Lenczowski właśc. Karol Marceł Lenczowski (ur. 18 stycznia 1881 w Maniowach, zm. 1 czerwca 1959 w Krakowie) – kapucyn, kapelan Legionów Polskich w latach 1914-1918.

*Roman Albinowski (ur. 6 lipca 1853 w Tarnowie, zm. 20 października 1922 w Krakowie) – podpułkownik piechoty Wojska Polskiego.

Kościół parafialny w Gomunicach pw. Najświętszej Marii Panny Wspomożycielki Wiernych. Końcową fazą budowy kościoła opiekował się ojciec Kosma Lenczowski, legendarny kapelan I Brygady Legionów Polskich. Przybył do Kamińska na własną prośbę w 1916 roku do Domu Uzdrowieńców. Zajmował się także szkółką legionową, to z jego inicjatywy i kpt. Jana Łuczyńskiego* legioniści dokonali pokrycia świątyni dachem i doprowadzeniem do stanu otwarcia kościoła dla wiernych.

*Jan Łuczyński (1869 - 1920), od 1914 w 2 Pułku Piechoty II Brygady Legionów Polskich, kapitan, w 1915 kierował Stacją Zbiorną Legionów Polskich w Budapeszcie, następnie w Pradze, w 1916 komendant Domu Uzdrowieńców Legionów Polskich w Kamińsku, od 1918 w WP, od 1919 w sztabie 10 Dywizji Piechoty, w 1920 major.

Figura Matki Bożej Niepokalanej w Gomunicach ufundowana w 1905 roku ze składek robotników fabryki „Wojciechów”. Figurę tą często odwiedzali legionieści - rekonwalescenci i pacjenci Domu Uzdrawieńców i szpitala w Gomunicach-Kamieńsku. Na starym zdjęciu - dzieci ze „szkółki legionowej” przed figurą - w środku ojciec Kosma Lenczowski. Poniżej - kwatera legionistów na cmentarzu w Kamieńsku - pacjentów szpitala i Domu Uzdrawieńców którzy zmarli z chorób lub odniesionych ran w boju.

Legionieści dzieciom polskim: Działwa szkoły legionowej w Kamieńsku pod figurą Matki Boskiej w lesie.

NIE ZWLEKAJ!

Jeśli jesteś zdolny do noszenia broni, idź, zapisz się zaraz do Legionów Polskich!

W ten sposób spełnisz obowiązek wobec swego Narodu, którego losy ważą się teraz. Nie czas na długie namysły, gdy Ojczyzna woła. Spiesz zostać bojownikiem za sprawę polską—innych za sobą pociągaj!

Zgłoszenia do Legionów przyjmują i wszelkich informacji, wyjaśnień i ułatwień udzielają ochotnikom Oficerowie werbunkowi Legionów Polskich, których kancelarie znajdują się w następujących miejscowościach:

PIOTRKÓW Radomsk Dąbrowa Górnicza Olkusz Miechów Pińczów	KIELCE Jędrzejów Włoszczowa Busk Opoczno Końskie.	RADOM Sandomierz Opatów Starochowice Kozienice Lubartów	LUBLIN Puławy Zamość Krasnystaw Biłgoraj Janów
--	---	---	--

Z chwilą zgłoszenia się do Oficera werbunkowego Legionów Polskich ochotnik nie ponosi żadnych dalszych kosztów podróży. Wszyscy ochotnicy otrzymują pełny ekwipunek i broń. Rodziny Legionistów mają prawo do zapomóg rządowych.

**CENTRALNE BIURO WERBUNKOWE
LEGIONÓW POLSKICH.**

909—Drukarnia Państwowa pod zarządem Departamentu Wojsk. N. K. N. w Piotrkowie.

LEGIONY POLSKIE

Naród polski pokazał, że mimo długiej niewoli żyje i umie walczyć o swoją przyszłość niezależną; po raz pierwszy od dziesięcioleci stanął na równi z innymi narodami przez stworzenie LEGIONÓW POLSKICH.

Z własnej woli, nie z nakazu, tysiące ochotników z całej Polski poszły w bój przeciwko Rosji, najokrutniejszemu ciemieczy Polaki. Za ucisk i krzywdy ludu, za Sybir i szubienice, za znieprawianie duszy młodzieży i tłumienie życia narodowego niosą pomstę, o której marzyły pokolenia. Ostrzami bagnatów krzeszą zapomniane prawo Polski.

Na polach bitew, pod Laskami, Krzywopłatami, Nadwórna, Limanowa, Rafajłowa, Łowczówkiem wskrzesiły już Legiony sławę żołnierza polskiego, którego umiłowanie wolności prowadzi do bohaterstwa. Ochotnicy od roli, z warsztatów, fabryk i szkół wzbudzają podziw, uzyskują najwyższe odznaczenia za czyny rycerskie.

Rodacy! W wojnie światowej wyczerpały swe siły wszystkie narody. Na walce krwawa posyła miliony żołnierzy. Wiedzą, że klęski wojny przemina, ale okupic niemi trzeba skarbów największe: niepodległy spokojny byt narodowy.

Biada biernym i obojętnym, którzy znoszą cierpliwie okrucieństwa wojny. Z pozości wojennej nie wszędzie dla nich jutrzienka lepszej dołi.

Rodacy! Czas wstac i brać orzeź! Departament wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego wzywa wszystkich Polaków, zdolnych do służby wojskowej do Legionów Polskich.

Czeka Was broń, dawno przez Polaka pożądana dla walki z Rosją, czeka Was mundur, chwala już okryty. Po bratersku Was przyjma walczenie szeregi, poprowadza Was polscy komendanci w bój o wolną Ojczyznę.

Willa „Wanda” w Piotrkowie Trybunalskim - tutaj w latach I wojny światowej mieściło się Centralne Biuro Werbunkowe Legionów Polskich. W „Wandzie” ponoć nocował Józef Piłsudski - aby osobiście sprawdzić przebieg rekrutacji. Kierownikiem Biura był piotrkowianin Piotr Górecki, który już od sierpnia 1914 roku prowadził rekrutację legionistów na terenie Zagłębia. Informacje z Piotrkowa często pojawiały się w prasie polskojęzycznej. I tak np. tygodnik „Nowości Ilustrowane” 1 stycznia 1916 roku donosił: „W dniu 12 grudnia r.b. odbył się w Departamencie Wojskowym N.K.N. w Piotrkowie raport oficerów werbunkowych. Stawili się wszyscy oficerowie rozmieszczeni w siedzibach c. i k. Komend Obwodowych w Królestwie. Przybył również delegowany ad hoc przez c. i k. Komendę Grupy oficer Legionów dr. Pawłowski*. Zaznaczyć trzeba, że akcją werbunkową do Legionów Polskich na terenie okupacji austriackiej kieruje Departament Wojskowy N.K.N. przez szefa swego podp. Wł. Sikorskiego. Kierownikiem Centralnego Biura Werbunkowego Departamentu Wojskowego N.K.N. jest p. Piotr Górecki, jego zastępcą jest p. Jan Pokoski.”

*Bronisław August Pawłowski (ur. 17 sierpnia 1883 we Lwowie, zm. 6 stycznia 1962 w Toruniu) – polski historyk i archiwista, badacz historii wojskowości, podpułkownik naukowo-oświatowy Wojska Polskiego, współtwórca i pierwszy dyrektor Centralnego Archiwum Wojskowego, wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

W LATACH I WOJNY ŚWIATOWEJ W PIOTRKOWIE MIAŁY SIEDZIBĘ: DEPARTAMENT WOJSKOWY NACZELNEGO KOMITETU NARODOWEGO KOMENDA LEGIONÓW POLSKICH. SFORMOWANE ZOSTAŁY 4 I 6 PUŁK PIECHOTY LEGIONÓW W ROCZNICĘ ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI RADA MIASTA PIOTRKOWA TRYBUNALSKIEGO.
PIOTRKÓW TRYB. 11 LISTOPADA 1999

Piotrków Trybunalski - na starej pocztówce - defilada Legionów przed budynkiem NKN. Na współczesnym zdjęciu zaznaczono linią czerwoną przerywaną miejsce po budynku-siedzibie NKN który został zniszczony przez Niemców w 1939 roku. Po lewo zdjęcie obelisku upamiętniającego obecność Legionów Polskich stacjonujących w Piotrkowie Trybunalskim i okolicach.

W Piotrkowie funkcjonował Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego (DW NKN) z jego szefem ppłk Władysławem Sikorskim* - w jego strukturach znajdowały się Centralne Biuro Werbunkowe, Centralny Urząd Ewidencyjny, Biuro Prasowe, Wydawnictwa, Drukarnia, Biuro Zapomóg, Biuro Techniczne oraz Oddział Wywiadowczy.

W Piotrkowie Trybunalskim działała przez ponad dwa miesiące C. i K. Komenda Legionów Polskich na czele z marszałkiem polnym porucznikiem Karolem Trzaską-Durskim* reprezentowanym przez płk Wiktora Grzesickiego*.

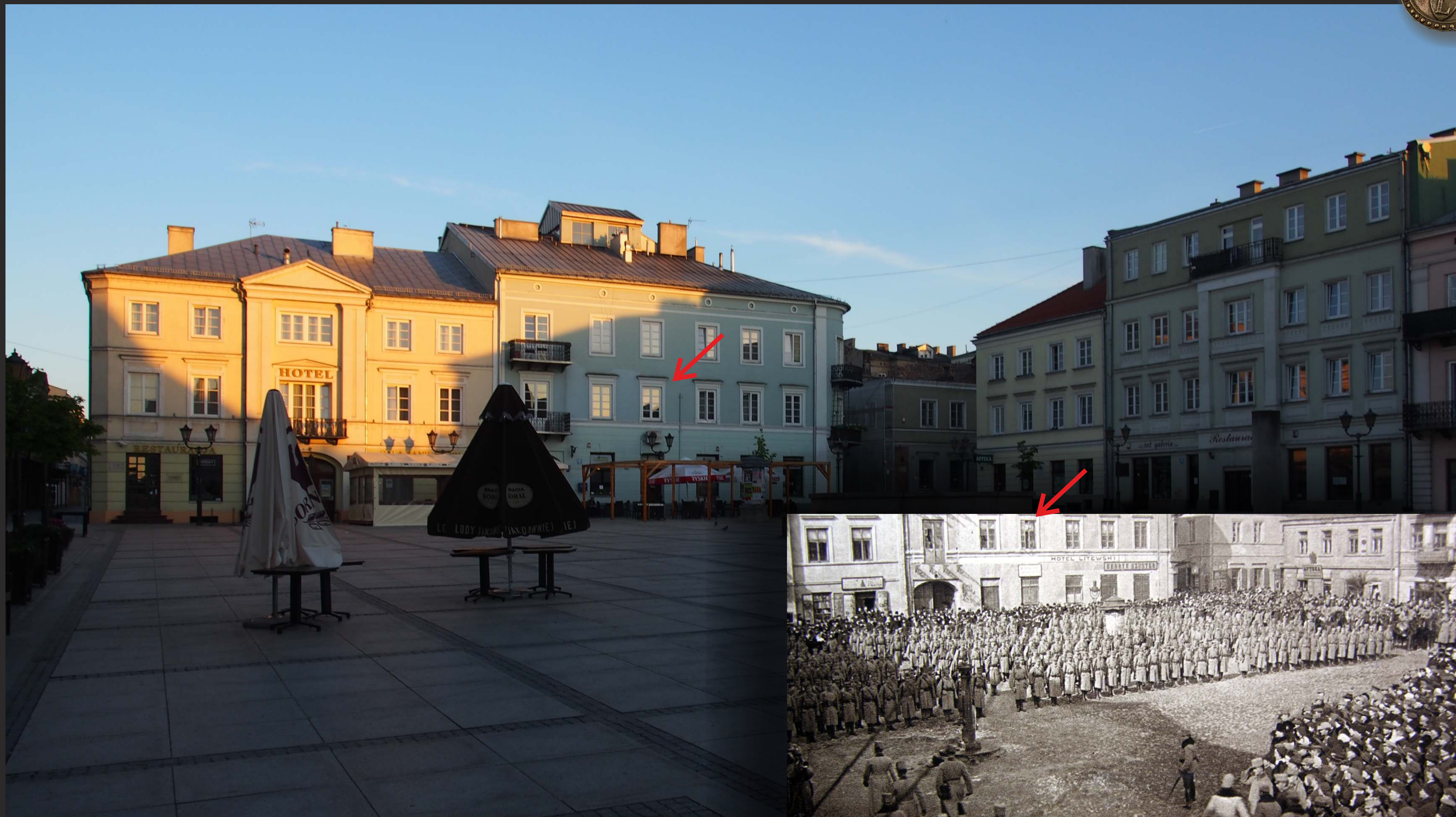
*Władysław Eugeniusz Sikorski (ur. 20 maja 1881 w Tuszowie Narodowym, zm. 4 lipca 1943 na Gibraltarze) – polski wojskowy i polityk, generał broni Wojska Polskiego, Naczelny Wódz Polskich Sił Zbrojnych i premier Rządu RP na uchodźstwie podczas II wojny światowej.

*Karol Durski-Trzaska (ur. 6 września 1849 w Spasie, zm. 15 sierpnia 1935 w Wadowicach) – marszałek polny, porucznik C i K. Armii, generał broni Wojska Polskiego.

*Wiktor Grzesicki (ur. 28 listopada 1859 w Ochotnicy, zm. 28 stycznia 1917 w Lublinie) – współtwórca III Brygady LP, polski generał major cesarskiej i królewskiej Armii.

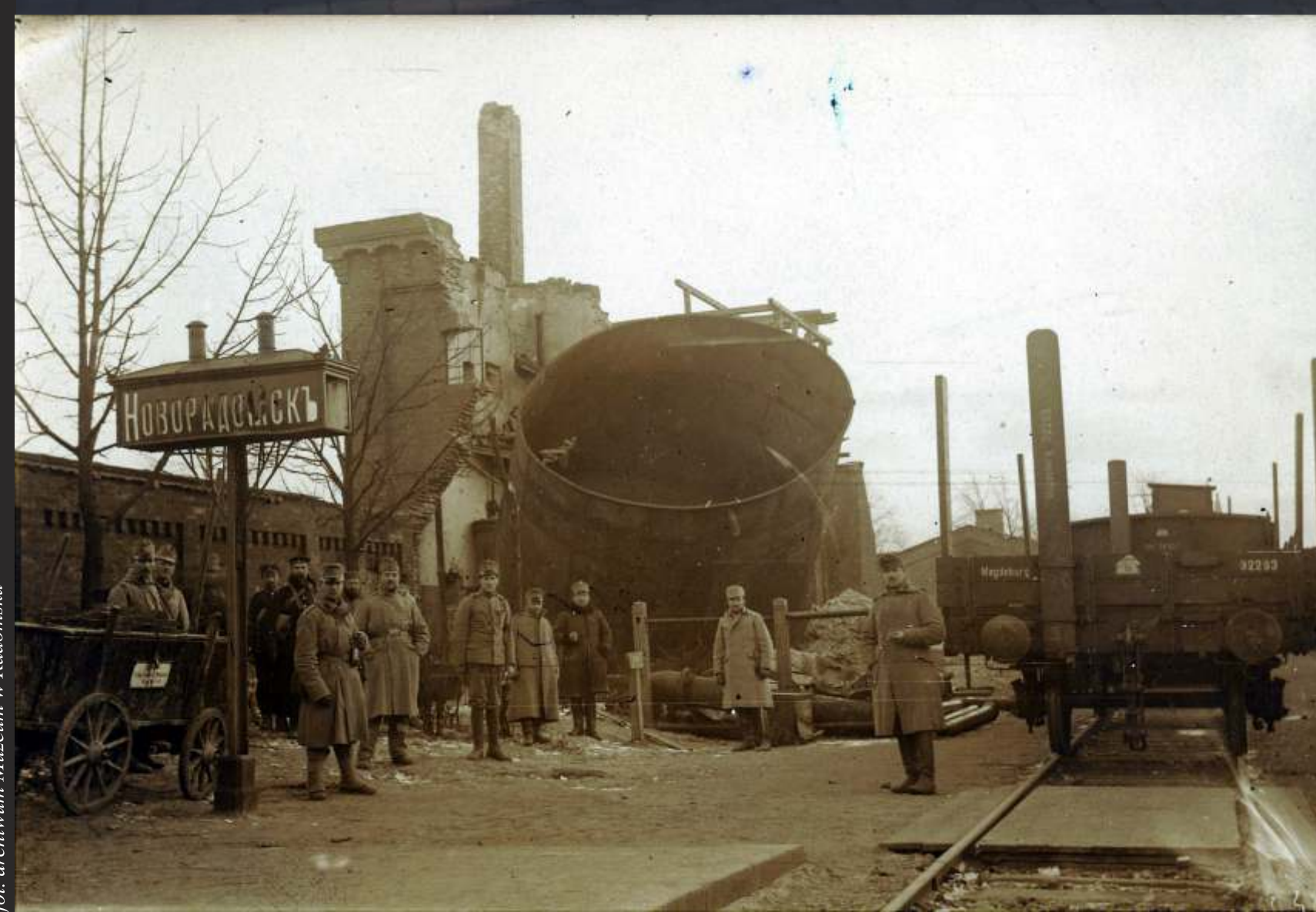
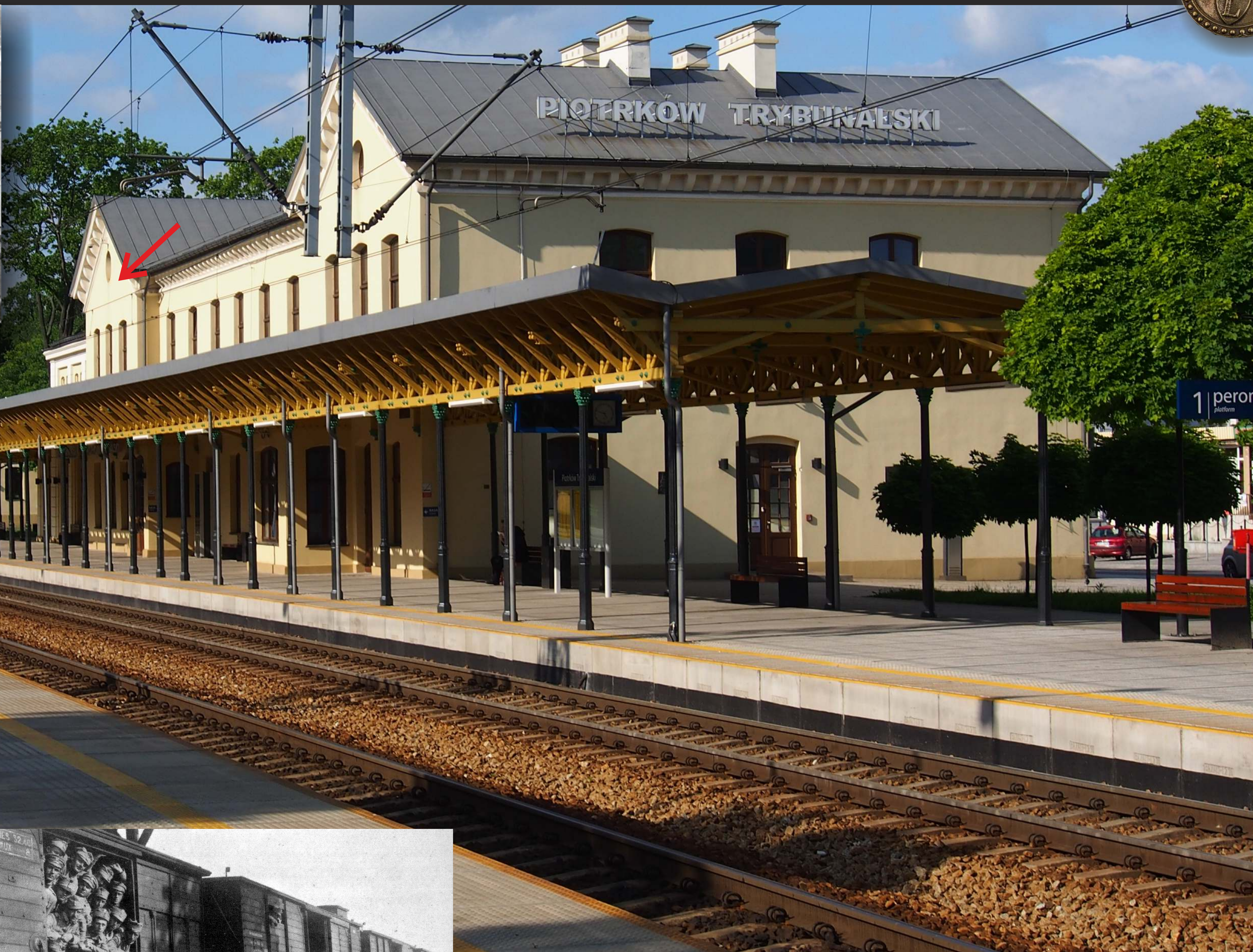

Piotrków Trybunalski na starej pocztówce - defilada Legionów Polskich na rynku starego miasta w marcu 1915 roku - w zestawieniu z współczesnym widokiem.

W organizacji, funkcjonowaniu i formowaniu się Legionów Polskich w łódzkim kluczową rolę komunikacyjną odegrała najstarsza linia kolejowa relacji Warszawa - Wiedeń przechodząca między innymi przez Skierniewice, Piotrków Trybunalski czy Radomsko. To 3 października 1914 roku przez Radomsko na Piotrkowski dworzec przybywa z Sosnowca, sześć składów pociągów z wojskiem austriackim - które przejmują komendę w stolicy guberni. Wraz z Austriakami przybywają legionści Józefa Piłsudskiego. To z Piotrkowskiego dworca w lipcu i wrześniu 1915 roku wyruszyły po sformowaniu na front wschodni 4 i 6 Pułk Legionów. Zdjęcie kolorowe - dworzec w Piotrkowie Trybunalskim (po remoncie i rewitalizacji) przy torach kolei warszawsko-wiedeńskiej. Na zdjęciu u góry - dworzec w Piotrkowie zniszczony przez Rosjan w 1914 roku, zdjęcie u dołu - dworzec w Radomsku zniszczony w 1914 roku, zdjęcie obok - wyjazd 4 Pułku na front z Piotrkowa Trybunalskiego.

Od 25 grudnia 1916 roku do połowy lipca 1917 roku w Retkini, Srebrnej i Brusie koło Łodzi stacjonowały pododdziały Parku Amunicyjnego Legionów Polskich. Na zdjęciu - kapliczka przy kościele Najświętszego Serca Jezusowego przy ulicy Retkińskiej w Łodzi z tablicami upamiętniającymi Legiony Polskie i rocznicę odzyskania niepodległości.

Pomnik legionisty (niepodległości) w Pabianicach. Pomnik, zrealizowany w brązie przez artystę Mieczysława Lubelskiego, odsłonięty w 1933 r. na Starym Rynku. W 1939 r. pomnik został wysadzony w powietrze przez hitlerowców. W 1989 r. monument zrekonstruowano dzięki finansowej zbiórce publicznej.

Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi przed Łódzkim Domem Kultury. Autorem rzeźby jest łódzki artysta Zbigniew Władyka. W listopadzie 2007 roku tuż obok pomnika umieszczono ośmiometrowe biało-czerwone maszty z trzema orłami: strzeleckim, legionowym oraz Wojska Polskiego II RP.

Pomnik legionisty w Parku Legionów w Łodzi - odsłonięty we wrześniu 2017 roku. Budowa pomnika sfinansowana została ze zbiórki publicznej i darowizn, zaś pomysłodawcami całej akcji byli członkowie Związku Legionistów Polskich i Ich Rodzin. Autorem pomnika jest artysta Marcin Mieleczarek.